

rens hovedidé – hvortil der vel at mærke på forhånd er ansatser i tysk forskning – er simpelthen, at den federative organisation af det tyske rige og balancen mellem rigsorganer, territoriale myndigheder og befolkningen gav positive muligheder for en levedygtig og reelt funktionsduelig intern organisation; kritikken af rigets nationale atomisering hører en senere tid til. Tesen anskueliggøres ved en række analyser – på anden hånd – af en serie nordvesttyske, gejstlige og verdslige småterritorier og på første hånd af et ganske omfattende detailstudium af grevskabet Lippe. Bogens hovedidé er vel eftertanke og fremtidig forskning værd (på bredere basis end bogens pretentive titel lader formode), men den krydres vel ofte af banale betragtninger over det federative forfatningssystems velsignelser.

E. Ladewig Petersen

Erasmus, edited by *Richard L. DeMolen* (Documents of modern history). Edward Arnold, London, 1973. ix + 190 s. £ 3, som paperback £ 1.50.

Denne amerikanske Erasmus-antologi indeholder et fængslende udvalg af epistler og skrifter, forfattet af bibelhumanismens ypperste repræsentant. Samtlige tekster bringes i engelsk oversættelse, og en vis kronologisk orden er tilstræbt. Udgaven indledes med Desiderius Erasmi senere betragtninger over en øjensynligt lidet lystelig barndom og ungdom, der henlevedes i skyggen af en illegitim fødsel og mandede ud i en påtvungen klostertilværelse. Dette afsnit præges af et påfaldende ressentiment og en stærk følelse af forurettelse overfor omgivelserne – broderen, formynderne, kammeraterne, universitetslærerne i Paris og biskoppen af Cambrai, der finansierede hans studier. Bogens sidste afsnit er helliget polemikken med og om Luther samt alderdomsårene i det hele taget. Så vidt er udgaven disponeret klart og instruktivt. Den mellemliggende og afgørende fase af Erasmi levned har imidlertid fået en uheldig udformning. Udgiveren har her sorteret teksterne efter geografiske kriterier – højst forvirrende, eftersom Erasmus førte en omflakkende tilværelse. Alene England aflagde han seks besøg i perioden 1499–1517, heraf to årelange, der alle behandles under ét. Det bevirker, at læseren undertiden sent i udgaven erfarer baggrunden for en udvikling, han allerede har stiftet bekendtskab med. Bogen henvender sig vel særligt til idéhistorikere, teologer og filosoffer. Historikeren vil savne kontrolmateriale til at sætte Erasmus-skikkelsen i relief, samt oplysninger om teksternes proveniens. Visse moderne udtryk tyder på, at udgiveren har forholdt sig temmelig frit overfor den gamle oversættelse fra århundredskiftet, han henviser til. Kommentarer og noter (hvoraf der er siger og skriver to, begge på s. 180!) er mere end sparsomme. Dog kunne de temmelig vilkårligt anbragte skarpe parenteser med forklarende navne, indsat i selve teksten, uden skade have været udeladt. Brevet s. 80–81 kan ikke være skrevet i Basel, som det oplyses i overskriften, da det omhandler oplevelser »her« i Gent (Flandern). Bogen er udstyret med et »biografisk register«. Det oplyser personernes dødsår, men mangler sidehenvisninger.

Mikael Venge

A. G. Dickens: The German Nation and Martin Luther. Edward Arnold, London, 1974. vii + 254 s. £ 3.75.

Bogens proklamerede sigte er at forklare den tyske reformation. Meget overraskende konstaterer forf., at der indgik talrige elementer i reformationen, at alle forudsætninger havde været til stede, og at Luthers fremtræden kun var den tilfældige ydre anledning (s. 223 ff.). Indholdet er heldigvis et andet og langt mere specielt, end titel og these lader

ane. Forf.s approach til reformationen er den bibliofile. Det mærkes, at bogen – som det fremgår af forordet – er skrevet i U.S.A. og at forf. har haft let adgang til et velbeslået biblioteks skatte af originale 1500-tals pamfletter og flyveskrifter. Det er drøftelsen af den samtidige publicistik, som er baggrunden for de gentagne påstande om, at rørelserne i byerne udgjorde reformationens dynamik. Derimod virker forf.s spredte referater af reformations-forløbet i enkelte byer overfladiske og utilfredsstillende. Forf. synes velfunderet i tysk historieforskning, vel at mærke i monografierne. Flere af Gerhard Ritters værker anføres i litteraturlisten, men også kun der. Det havde været interessant, om forf. havde taget stilling til Ritters synspunkter i stedet for blot at gå ud fra »the German mind« som et fastslået, usympatisk faktum og lighedstegnet mellem Luther og senere autoritære træk i tysk historie som en kendsgerning. Derudover er det påfaldende, at de store monumentale kildeudgaver dækkende reformationsårene, Deutsche Reichstagsakten, Nuntiaturberichte aus Deutschland og Politische Correspondenz der Stadt Strassburg, slet ikke nævnes – måske en følge af bogens særegne tilblivelse. Amerikansk præget er også den uhøjtidelige, nærmest respektløse holdning til reformationen og dens bannerførere. Al traditionel salvelse og andagt er selvsagt droppet. Forf. forkynder frejdigt, når Luther og andre i samtiden ikke har »grasped« denne eller hin tanke. Et enkelt skulderklap undgår reformatoren heller ikke. »Knowing Luther« (s. 58) er forf. ikke i tvivl om, at en bestemt ytring skal opfattes som en vits. Ak ja, knowing eller ikke knowing Luther, det er spørgsmålet.

Mikael Venge

Horst Rabe: Reichsbund und Interim. Die Verfassungs- und Religionspolitik Karls V. und der Reichstag von Augsburg 1547/1548. Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1971. VIII + 496 s. DM 68.

Marathon-rigsdagen i Augsburg 1547–48 skildres almindeligvis som højdepunktet af Karl V's magtudfoldelse, afholdt i skyggen af kejserens seneste militære og politiske triumfer. Horst Rabe præciserer imidlertid, at »der geharnischte Reichstag« på mange punkter betegnede indrømmelser til stænderne, d.v.s. fyrsterne. Udviklingen mod stærkere territorier og en svækket centralmagt standsedes ikke. Bogen er praktisk taget identisk med forf.s habilitationsskrift fra 1966 og altså omtrent samtidig med Stephan Skalweits bredere anlagte, men kun nødtørftigt dokumenterede Reich und Reformation (1967). De to værker supplerer udmærket hinanden.

Festskriftet til Erik Arup rummer en lille afhandling af Emilie Andersen, kryptisk betitlet Politik og Historieskrivning i det 16. Aarhundrede. Heri omtales et skrift, forfattet af Peder Svave og Benedict Sehested og omhandlende Slesvig stift og hertugdømmes tilhørsforhold til Danmark. Dette skrift udnyttedes i de danske forhandlinger med kejsermagten i 1540'erne, og Emilie Andersen udtaler ønsket om at kende også det tyske materiale til disse forhandlinger. Horst Rabes udredning af det holstenske spørgsmål på Augsburg-rigsdagen 1548 (s. 345–48) imødekommer i det mindste delvis dette ønske. Som et led i udsoningen mellem kejserhuset og det gottorpske hus forlenedes som bekendt under rigsdagen Christian III og hans brødre i fællesskab med hertugdømmet Holsten, mens striden om højhedsretten over Slesvig henskedes til kammerretten. Christian III's – Frederik I's – motivering for at have undladt indbetaling af rigsskatten var imidlertid ikke, som hævdet af Rabe, at Holsten havde været *udskilt* af riget, men blot at det som følge af kejserhusets fjendtlige holdning havde været unddraget rigets »Schutz und Schirm«. Holstens status som et »Gelithmass des Reichs« anfægtedes na-